

מבט על, גיליון 291, 30 באוקטובר 2011

האם ניצבות ארצות הברית ואיראן על מסלול התנגשות?

יואל גוז'נסקי וזכי שלום

ניסיון חיסול השגריר הסעודי בווינגטון, הביא את יחסי איראן-ארצות הברית לשפל חסר תקדים. אך הוא אינו מגיע בחלל ריק – פעולות מתגרות אחרות של איראן נגד ארצות הברית גברו בחודשים האחרונים. עובדה זו מעלה את הסבירות לעימות, ולו מוגבל, בין השניים. בעיראק נהרגו בחודשים האחרונים מספר רב של חיילים אמריקאים על-ידי מיליציות שיעיות הנתמכות על ידי איראן. על רקע החלטת הממשל להסיג את כלל הכוחות האמריקאים מעיראק, מבקשות מיליציות אלה ליצור דימוי של נסיגה אמריקאית תחת אש; דימוי כזה ישמש, קרוב לוודאי, את איראן לצרכי תעמולה, שתבליט את תפקידה המכריע "סילוקה" של ארצות הברית מן האזור. במקביל, במפרץ הפרסי גברה ההתגרות של כוחות משמרות המהפכה בכלי שיט וטיס של הצי החמישי; כמו כן השיעים בצפון מזרח סעודיה, האזור העשיר ביותר בעולם בנפט, אחזו החודש לראשונה בנשק – לדברי הסעודים בהוראת איראן. רוחות גם הערכות כי איראן עלולה להתסיס את עולי הרגל הרבים שהיא שלחה למכה לרגל החג שיחל בימים הקרובים. ובחזית הגרעין, שנדחקה מעט בשל האירועים במרחב הערבי, ראש הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית, אמאנו, חושש מפני אפשרות כי איראן תגרש משטחה את פקחיו בתגובה לחשיפת חומר מרשיע אודותיה. על רקע זה, ולאור הודעת הנשיא אובמה כי בכוונתו להוציא את חיילי ארצות הברית מעיראק, שיגרו בכירים בממשל האמריקני, בהם סגן הנשיא, בידון ושר ההגנה, פנטה, איומים מפורשים לאיראן. מזכירת המדינה קלינטון הרחיקה לכת מעבר לכך. בהצהרה – למיטב ידיעתנו חסרת תקדים – היא פנתה ישירות לגורמי האופוזיציה באיראן כי יבקשו סיוע בינלאומי, "כפי שעשו המורדים בלוב".

מדיניות זו של איראן אינה יכולה שלא לעורר תמיהה על רקע ההערכות שמעמדה וכוחה הלכו ונחלשו בחודשים האחרונים. תרמו לכך בין השאר האירועים המתחוללים בסוריה. סוריה, בת בריתה המרכזית של איראן באזור, ניצבת בחודשים האחרונים בפני משבר פנימי חמור, העלול להתפתח לכדי מלחמת אזרחים עקובה מדם. איראן החוששת מערער המערך האזורי אותו בנתה ניצבת מנגד מבלי שיש לה יכולת משמעותית לסייע בידי בת בריתה. לא מן הנמנע כי ההתרסה האיראנית היא חלק ממהלך הרתעתי מחושב שנועד להדגים מה יהיה המחיר להפלת אסד, זאת על רקע אפשרות של החמרת הצעדים הבינלאומיים כלפי סוריה. הפלת אסד עלולה להביא את איראן גם לבקש "לחסן" את המשטר בטהרן מפני פגיעה אפשרית ולהאיץ לשם כך את הפיתוח הגרעיני – "לרוץ לפצצה". במישור הבינלאומי הולך וגובר בידודה של איראן והסנקציות נגדה הולכות ומתהדקות. גם במישור הפנימי מתרבים הדיווחים על מחלוקות קשות בתוך ההנהגה האיראנית, בין הנשיא אחמדינז'אד לבין המנהיג העליון ח'אמנהאי, שהצהיר כי הוא עשוי לבטל את משרת הנשיא – איתות לנשיא לא לחרוג מסמכויותיו המוגבלות. בנוסף, ה"אביב הערבי", המוביל לנפילת משטרים והמקבל תמיכה בדרגות שונות של אינטנסיביות מהמערב, עלול להצית מחדש את אש המחאה באיראן, למרות החמרת צעדי הפיקוח והדיכוי של המשטר נגד אזרחיו. בהקשר לפרויקט הגרעין, הערכות שונות מצביעות על כך שאיראן נתקלת בקשיים בקידום פרויקט הגרעין שלה.

נראה כי מקורה של ההעזה האיראנית נעוץ בהערכתה כי, לפחות בטווח הזמן הקרוב, לא יעז הנשיא אובמה להורות על פעולה צבאית נגד איראן, בשל כמה סיבות כלהלן:

א. החלטת הנשיא להוציא את כוחות ארצות הברית מעיראק מצביעה בעליל על כיוון של "התקפלות" והעדר נכונות מצד ארצות הברית להיות מעורבת עוד בעימותים מלחמתיים.

- ב. המשבר הכלכלי החמור בארצות הברית ובאירופה, העובדה שארצות הברית ניצבת בפתח שנת הבחירות לנשיאות – מגבילים את חופש התמרון האמריקאי ואת יכולתה לשקול ברצינות אופציה צבאית נגד איראן.
- ג. הצלחתה של האופציה הצבאית אינה מובטחת כלל ועיקר. בתום המבצע עלולה ארצות הברית להיווכח כי המשטר באיראן נותר על כנו וכי פרויקט הגרעין לא נפגע באורח משמעותי.
- ד. למבצע צבאי באיראן, גם מוגבל, עשויות להיות השלכות הרות גורל על המערכת האזורית והבינלאומית – מה שמביא, ככל הנראה, להעדיף סיכול חשאי.

ואכן התגובה הרפה באופן יחסי של האמריקאים מול צעדיה המתגרים של איראן מאוששת הערכות איראניות אלו ועלולה להוביל אותה להמשיך בצעדי ההתרחס שלה. עד כה, תגובת הממשל על ניסיון חיסול השגריר באה לביטוי בהידוק העיצומים על איראן, ובאיתותים כי ארצות הברית עשויה אף להקשות על חברות המוכרות תזקי נפט לאיראן לעשות עסקים בארצות הברית ובכך למנוע את כניסת התזקיקים לאיראן – פעולה שתגבה מאיראן מחיר כבד, יתכן בלתי נסבל. כמו כן ארצות הברית "הלבינה" חומר מודיעיני ובו עדויות מרשיעות על פעילות איראנית אסורה המשיקה לתחום הגרעיני הצבאי. חומר זה עשוי להיות כלול בדוח הבא של סבא"א ולהוות עילה נוספת להגברת הלחץ על איראן. בנוסף, רפובליקאים רבים דורשים כעת להחריף את התגובה כלפי איראן, וסגן הנשיא, ביידן, אף הצהיר כי ארצות הברית עשויה ללכת רחוק יותר וכי היא "לא מורידה שום אופציה מהשולחן". למרות זאת, נראה שלמערכת האיראנית הסבירות שאיומים אלו יתורגמו למעשים נמוכה. כך או כך, שני הצדדים עשו כמה צעדים משמעותיים בחודשים האחרונים לקראת התנגשות אפשרית, גם אם מוגבלת בהיקפה.

האם איראן אינה מסתכנת בהערכה שגויה של האסטרטגיה האמריקאית? למרות "חוסר התיאבון" האמריקאי לפתיחת "חזית" נוספת, צעדי ענישה אמריקאים משמעותיים מול איראן יכולים, בתנאים מסוימים, להיראות רלוונטיים יותר בווינגטון. בממשל מודעים לכך שבעקבות הנסיגה תהיה עיראק חשופה להשפעה איראנית גוברת. התפתחות סבירה זו מדאיגה מאוד לא רק את הממשל אלא גם מדינות רבות באזור, ובראשן סעודיה וירדן, וצריכה להדאיג גם את ישראל. בנסיבות אלה יש להניח כי יגברו הלחצים, במיוחד בקרב מדינות המפרץ, על ווינגטון להתמודד, גם צבאית, עם האתגר האיראני. פינוי כוחות ארצות הברית בעיראק יעניק "רוח גבית" לאיראן אך גם ישחרר את ארצות הברית מפגיעה איראנית אפשרית בכוחותיה ויאפשר לה לאיים על איראן ביתר אמינות. מהלך אמריקני תקיף מול איראן ישרת את האינטרסים של ארצות הברית בהקשרים הבאים:

- א. הוא יעמעם את דימוי החולשה שנצרב בתודעה הבינלאומית כי ארצות הברית למעשה "מתקפלת" מעיראק ומאפגניסטן. ממילא, יהיה בו כדי לשקם את ההרתעה האמריקאית באזור ולהמחיש לבנות בריתה של ארצות הברית באזור כי ווינגטון לא זנחה אותן.
- ב. עימות כזה עשוי להוביל את ההנהגה בישראל לזנוח, ולו לטווח קצר, את האופציה של פעולה צבאית ישראלית חד צדדית נגד איראן.
- ג. עימות עשוי לשפר את מעמדו של הנשיא אובמה (המעודד מההצלחה של נאט"ו בלוב), בדעת הקהל בארצות הברית, ולשפר את סיכוייו לנצח במאבק לנשיאות בבחירות הקרובות.

למרות שההתפתחויות המתוארות מהוות שפל חסר תקדים ביחסים בין איראן לארצות הברית, הערכתנו היא כי הסבירות להתנגשות, בוודאי כוללת, בין שני הצדדים נותרה נמוכה. ההנהגה האיראנית מנהלת את מדיניותה, כדרכה, בצורה מדודה וזהירה. לעתים היא נראית כמי שמהלכת על סף תהום, אך בסופו של דבר, היא ידעה בעבר להימנע מ"לשבור את הכלים". בנסיבות אלה יש להניח כי ההתכתשות בין שני הצדדים לא תחרוג מאופייה הנוכחי, החשאי ברובו, לעבר עימות צבאי נרחב. עם זאת, עימות מוגבל עלול לפרוץ בשל אסקלציה בלתי מכוונת.